

MARIE SZYMIKOVÁ-ŽÍDKOVÁ

PREKONCEPCE MANŽELSTVÍ VE VZTAHU K VLIVŮM PŮVODNÍ RODINY

Tradičně uznávaná podoba manželství s jasným rozlišením mužských a ženských rolí, kompetencí a povinností, s ženou podřízenou muži, kdy oba žijí v těsném sepětí se širší rodinou až do smrti, ustupuje moderní podobě manželství jakožto partnerství dvou rovnocenných jedinců, hledajících i v manželství prostor pro seberealizaci a naplnění „práva“ na štěstí, s nejasným vymezením rolí i s často realizovanou možností zrušení tohoto svazku rozvodem. Tento vývoj probíhá pozvolna a nedochází-li ve společnosti k radikální změně, která by výrazně ovlivnila postoje k manželství a k rodině, lze předpokládat, že mladí lidé jsou při vstupu do manželství ve značné míře ovlivněni rodičovskou rodinou a názory generace svých rodičů.

I obecné povědomí počítá s vlivem rodičů a jejich manželství na manželství dětí. Při výběru partnerů se mladým lidem doporučuje, aby si všímali, jak vypadá manželství rodičů zvoleného partnera a jak se chová jeho rodič stejného pohlaví. Také v odborné literatuře se setkáme do jisté míry s potvrzením tohoto vlivu. Je třeba se ho obávat? Kterých složek manželství se týká více a kterých méně?

Cílem našeho výzkumu bylo zjistit některé souvislosti mezi prekoncepce manželství vysokoškolských studentů ve věku 18–20 let a jejich percepcí a hodnocením manželství rodičů.

Vliv primární rodiny na prekoncepte manželství

Člověk se narozením stává členem rodiny jakožto malé sociální skupiny, která zprostředkovává jeho postupné začleňování se do širší společnosti. Rodina je prvním činitelem socializace, v jejímž průběhu si člověk osvojuje nejrůznější sociální role rodinné i mimorodinné, vědomě i nevědomě přejímá vzory, které budou později zasahovat do jeho vlastního života.

Dítě napodobuje chování a prožívání rodičů, identifikuje se s rodičem stejného pohlaví, přejímá jeho názory a postoje. Některé jednání, názory a postoje uvědoměle odmítá, přesto mohou mít později vliv na jeho chování a prožívání.

Rodiče jsou prvními a zpočátku téměř jedinými osobami, které se podílejí na utváření osobnosti dítěte. Postupně se přidávají i další osoby — sourozenci, příbuzní, učitelé, vrstevníci a další.

S postupujícím vývojem dítě již nepřijímá automaticky všechno od ostatních: hodnotí, srovnává, řídí se i svou zkušeností a vytváří si vlastní názory i postoje. Během dospívání odmítá rodičovskou autoritu, adolescent usiluje o vytvoření vlastní identity. S dosažením dospělosti obvykle přetváří svůj odmítavý postoj k rodičům a často v nich hledá vzor pro svůj vlastní manželský a rodinný život.

Mužská a ženská role

Psychologickým základem socializace, to jest začleňování jedince do společnosti, je přijetí systému sociálních rolí, které v dané kultuře odpovídají jeho sociální pozici. Při zkoumání manželství nás z celého systému rolí zajímá především mužská a ženská role.

Podle výzkumů Šípové (1985) se dítě učí mužské či ženské sociální roli, kterou bude v životě zastávat, od rodiče svého pohlaví. Šípová předpokládá zásadní vliv této identifikace na naše chování a soudí, že v hlavních rysech neumíme a nejsme schopni jednat jinak než naši rodiče. Snaha o změnu přejaté role a z ní vyplývajícího chování přináší problémy, případně i neurotickou symptomatologii.

I další autoři považují vliv rodičů na utváření rodových rolí za určující a podstatný, liší se ale mezi sebou v tom, jaký podíl a závažnost přisuzují tomuto působení ve srovnání s dalšími vlivy a jak vysvětlují mechanismy přijímání, zvnitřňování rodu a sociální role muže a ženy.

Gadpaille (In: Grunebaum, Christ, 1976, s.127-1643) uvádí studii o biologických rozdílech mezi mužem a ženou a zmiňuje se také o psychologických důsledcích. Zcela zřejmým rozdílem mezi mužem a ženou je odlišná anatomie pohlavních orgánů. Na tomto aspektu je — velmi zjednodušeně řečeno — založena klasická psychoanalytická teorie kastrčního komplexu u hochů a závisť penisu u dívek, jejichž prostřednictvím (za předpokladu normálního vývoje) se chlapec odděluje od matky a identifikuje se s otcem, dívka se identifikuje s matkou. Podle Gadpailleho má dalekosáhlejší důsledky fyziologicky podložený fakt, že každý člověk má matku — ženu. Chodorowová (1978, In: Gjuríčová, 1992) v této souvislosti mluví o asymetrii rodičovství: primární péči o dítě zajišťují ženy, muži mají ve srovnání s nimi méně podstatnou roli. Dívka může dosáhnout zdravé sexuální identity identifikací s matkou („jsem právě taková, jako matka“), chlapec si vytváří identitu odlišným způsobem — je nucen „deidentifikovat“ se s matkou („nejsem jako ta, co mě vychovává“), separovat

se od ní a identifikovat se s otcem. Chodorowová považuje tyto okolnosti za možné příčiny pozdějších problémů mužů v emocionálních vztazích i problémů žen s vlastní separací a individualizací. Je třeba zmínit se ještě o třetí teorii zvnitřňování rodu a sociální role muže a ženy, která je v současné době v centru pozornosti. Tato neopsychoanalytická teorie, zvaná „object relations“, operuje pojmem projektivní identifikace (1987, Finkelstein), přikládá menší význam pudům a zdůrazňuje identifikace a deidentifikace s osobami z našeho sociálního prostředí. Zvláště důležité jsou první roky života, tím i rodiče (příp. sourozenci) jako první osoby, ke kterým se dítě vztahuje. Matka jako hlavní osoba raného dětství má tak rozhodující vliv na formování maskulinní a femininní identity. Výzkumy potvrzují, že téměř hned od narození dítěte matka pečuje jinak o chlapce a jinak o dívku.

I když se uvedené teorie liší, ze všech vyplývá podstatný význam vlivu rodičů na přijímání mužské a ženské role v časném období života dítěte, kdy se vytvářejí základy rodové identity.

Modely primární rodiny

Podle řady autorů se v manželství vyskytuje neuvědomělá tendence opakovat model primární rodiny. Kratochvíl (1985, s. 17–25) uvádí dva modely: Tomanův sourozenecký a Budyho rodičovský. Podle prvního je rozhodující, zda se v manželství opakuje pozice, kterou partneři zaujímali mezi sourozenci. Toman zkoumal vliv sourozenecké konstelace na stabilitu a úspěšnost manželství. Podle tohoto autora dochází k přenosu vztahů mezi sourozenci do vztahu k manželskému partnerovi.

Manželská poradkyně Freemanová (1992) uvádí na základě svých zkušeností, že někdy jsou vlivy rodičů tak silné, až se zdá, jako by manželství neuzavřeli mladí manželé, nýbrž jejich rodiče. Má na mysli především přímé ovlivňování a zásahy rodičů do manželství dětí, ale zmiňuje se také o přejetých a internalizovaných postojích a názorech manželů od svých rodičů, které mají vliv na jejich manželství (často na nevědomé úrovni). Podle Budy se jedinec na základě identifikace s rodičem stejného pohlaví učí své manželské roli. Spolu s komplementární rolí druhého pohlaví se pro něj stává ideální normou.

U nás se zabývala zkoumáním vlivu primární rodiny Šipová (1985). Výsledky výzkumu několika tisíc manželských dvojic ukazují, že zkušenost dítěte z primární rodiny a rodičovský model mají přímý vliv ve třech oblastech:

- 1/1) *Utváření mužské a ženské role*: dítě se učí od rodiče svého pohlaví mužské či ženské sociální roli, kterou bude v dospělosti zastávat.
- 1/2) *Volba partnera*: obraz rodiče opačného pohlaví má přímý vliv na výběr manželského partnera. Je-li role tohoto rodiče pro dítě přijatelná, „stává se předobrazem životního druha. Pokud partner v manželském a rodinném životě zásadně tomuto předobrazu odpovídá, dojde k harmonizaci manželských

vztahů“ (Šípová, 1985, str.8). Jestliže dítě tuto roli nemohlo akceptovat, hledá partnera s opačným chováním. Přesto má ale tendenci chovat se k němu tak, jako kdyby měl vlastnosti rodičovského obrazu, cítí se nespokojený a manželské vztahy jsou narušené.

/3/ *Model vytvářené rodiny*: rodičovský model určuje v hlavních rysech model rodiny, kterou dítě vytvoří. Jestliže byla primární rodina patriarchální, bude mít dítě tendenci opakovat patriarchální model, a to i tehdy, byl-li pro něho traumatizující. Snaha vyhnout se tomuto modelu se někdy podaří, často však vyvolá konfliktní extrémní reakce, ať už opačné nebo shodné s identifikačním vzorem.

Hodnocení manželství rodičů

Langmeier (In: Horák, 1979) zdůrazňuje význam harmonických vztahů mezi rodiči: „V takové rodině se dítěti dostává základní lekce pro život v dospělosti: učí se tu mužskému či ženskému způsobu chování, ztotožňuje se podle svého pohlaví se svým otcem nebo se svou matkou. ...V rodině, kde je manželství rodičů opravdu harmonické, přejímají děti životní hodnoty i životní styl svých rodičů /.../ i konkrétní obraz manželského spolužití a mají tendenci uskutečňovat ho ve svém vztahu k partnerovi, když dospějí“ (str. 8).

Je zřejmé, že chování rodičů jako muže a ženy i jako partnerské dvojice nemusí být harmonické a pro dítě přijatelné. Ze subjektivních i objektivních důvodů může toto chování i obsah určité sociální role odmítat a usilovat o jiné chování, o vytvoření jiného manželství.

Popis výzkumu a zkoumaného souboru

Zkoumaný soubor osob se věkově pohybuje na hranici stadia adolescence a stadia mladší dospělosti. V tomto období zvyšující se sebevědomí a sebeuvědomování a snaha o osobní nezávislost ovlivňují vztahy a postoje ke starším generacím, hlavně k rodičům. Adolescenti je ve zvýšené míře kritizují, konfrontují se s nimi, separují se. Před dvacátým rokem by však vztah k rodičům měl být již přetvořený ve vztah samostatných dospělých osob.

Pro účely výzkumu jsme vytvořili nestandardní strukturovaný dotazník, sestávající ze čtyř částí:

- /1/ položky zaměřené na základní data o zkoumané osobě;
- /2/ otázky zjišťující obecné názory na manželství z hlediska rozdělení kompetencí a rolí mezi manželi v hlavních složkách manželského soužití a z hlediska některých aspektů životního stylu;
- /3/ otázky zjišťující prekoncepce vlastního manželství a
- /4/ otázky zaměřené na percepce a hodnocení manželství rodičů.

Dotazník byl prezentovaný anonymně 109 svobodným vysokoškolským studentům ve věku 18-20 let. Soubor byl rozdělen do dvou skupin podle studijního zaměření: 92 studentů univerzit (Masarykova univerzita Brno, Ostravská univerzita, Palackého univerzita Olomouc, Slezská univerzita Opava), z toho bylo 67 žen, 25 mužů a 17 studentů — 3 ženy a 14 mužů — vysokých škol technického typu (VUT Brno, VŠB Ostrava). V šesti případech byli rodiče rozvedeni. 67 studentů (61,5%) hodnotilo manželství rodičů jako vydařené, 41 (37,6%) jako průměrné či nevydařené.

Při statistickém zpracování dat byly použity metody F test (MANOVA) a t-test pro srovnání skupin, srovnání uvnitř skupin a srovnání celkových profilů.

Výsledky

Základní otázkou našeho výzkumu bylo vysledovat vliv rodičovského modelu manželství na prekoncepte manželství u nesezdaných vysokoškolských studentů ve věku 18–20 let a souvislosti tohoto vlivu s hodnocením manželského soužití rodičů.

Na základě analýzy výsledků můžeme konstatovat, že obecné prekoncepte manželství i prekoncepte vlastního manželství jsou ovlivněny manželstvím rodičů. Tento vliv je výrazný zejména v položkách:

- hlavní slovo v manželství
- běžné domácí práce
- drobné domácí opravy
- hospodaření s financemi
- jak dlouho má být matka doma s dítětem
- trávení volného času (společně/individuálně)
- přátelé manželů (společní/individuální)
- /ne/tolerance nevěry
- vzájemné svěřování se

pro představy o vlastním manželství; a v položkách

- finanční hospodaření
- jak dlouho má být matka doma s dítětem
- společní/individuální přátelé

pro obecné představy o manželství.

Vliv rodičovského modelu je závislý na hodnocení manželství rodičů kladné hodnocení rodičovského soužití zvětšuje míru vlivu při vytváření prekonceptu vlastního manželství. Děti z těchto rodin si častěji představují své manželství podobně jako manželství svých rodičů.

Percipovaný rodičovský model více ovlivňuje také prekoncepte vlastního manželství u dětí z nerozvedených rodin, vyrůstajících s oběma rodiči.

Míra vlivu manželství rodičů se neliší v závislosti na pohlaví a na studijním zaměření; mezi muži a ženami, a mezi studenty (muži) univerzitních a technic-

kých oborů nejsou rozdíly v ovlivnění představ o manželství rodičovským modelem.

Kvalitativní analýza jednotlivých položek celého souboru respondentů přináší tyto charakteristiky:

Obecná očekávání od manželství: více než polovina osob předpokládá demokratický model manželství — hlavní slovo mají mít oba manželé stejně. Rovněž hospodaření s financemi, hraní a učení se s dětmi i výchovu dětí považuje většina našich respondentů za záležitost obou manželů. Domácí práce a běžná péče o děti jsou považovány většinou za ženské činnosti a drobné domácí opravy za mužskou činnost. Podle většiny by manželé měli trávit volný čas spíše společně a měli by mít společné přátele. Více než polovina si také myslí, že nevěra by se neměla tolerovat a že je dobré svěřovat se se vším.

Prekoncepce vlastního manželství jsou ve všech složkách podobné, liší se jen procentuálním vyjádřením. Zhruba polovina zkoumaného souboru předpokládá kontakty s rodiči alespoň jednou za týden, necelá polovina si představuje své manželství podobně nebo stejně jako manželství svých rodičů. Naprostá většina považuje manželství za důležitou hodnotu ve svém životě.

Percepce manželství rodičů se poněkud odlišuje od výše zmíněných charakteristik. U třetiny zkoumaných osob rozhodovali v manželství rodičů oba stejně, ve třetině rodin matka a třetině otec. V naprosté většině domácností vykonávala domácí práce spíše žena a drobné opravy spíše muž. Matky měly častěji na starosti peníze, péči o dítě, hru a učení se s dítětem a výchovu dítěte, i když v polovině rodin se výchově věnovali oba rodiče stejně. Volný čas trávili rodiče spíše společně a měli i více společných přátel. Přibližně polovina rodičů se navzájem se vším svěřovala, většina rodičů nebyla tolerantní k nevěře a považovala manželství za důležitou hodnotu. Větší polovina manželství rodičů byla hodnocena jako vydařené soužití.

Kromě šesti rodin vyrůstaly zkoumané osoby v nerozvedených, úplných rodinách. Vzhledem k vysokému procentu rozvodovosti v celé populaci je tento údaj překvapivý. Navrhujeme zde uvážit hypotézu, že děti z nerozvedených rodin jsou častěji studenty vysokých škol, než děti z rozvedených manželství — což by ovšem bylo třeba prokázat.

Musíme dále mít na zřeteli, že uvedené charakteristiky manželství rodičů jsou vyvozeny z toho, jak tato manželství vnímají zkoumané osoby. Skutečnost může vykazovat některé rozdíly mezi reálnou situací a percepce dětí.

Běžné domácí práce a základní starost o dítě jsou považovány za součást ženské role, drobné opravy v domácnosti za součást mužské role. V manželstvích rodičů také hra a učení se s dětmi a výchova dětí byla častěji v kompetencích žen, mladí lidé však očekávají stejnou účast obou rodičů v těchto činnostech.

Prekoncepce manželství se liší v závislosti na pohlaví. Ženy ve svých představách o manželství (obecně i pro vlastní manželství) ve srovnání s muži očekávají větší míru kompetencí v jednotlivých složkách manželského soužití; hlavně ve složce rozhodování v manželství je tento rozdíl výrazný.

Prekoncepce manželství se liší v závislosti na studijním zaměření. Studenti univerzit obecně přisuzují ženám větší podíl kompetencí v oblasti rozhodování a běžných domácích prací, ve vlastním manželství očekávají větší podíl kompetencí žen v oblasti rozhodování, běžných oprav v domácnosti a ve spravování financí než studenti technických oborů.

Vzhledem k nízkému počtu žen — studentek technických vysokých škol mohou být tyto výsledky poněkud zkresleny. Srovnání prekonceptí vysokoškolaček na technických školách a vlivu rodičovského modelu na jejich prekoncepce manželství by mohlo přinést zajímavé výsledky.

Myslíme si, že všechna naše zjištění by se mohla uplatnit v praxi manželských a předmanželských poraden. Prokázaný vliv rodičovského modelu na vlastní manželství může mít dalekosáhlé vlivy v těchto manželstvích a může být i zdrojem konfliktů a neurotických problémů. Předcházení těchto problémů je důležitým úkolem manželských poradců.

Uvědomujeme si, že jsme se zabývali pouhým zlomkem toho, co je spojeno s pojmem (a realitou) manželství. Myslíme si, že výzkumy této oblasti jsou zajímavou sondáží a výsledky mohou být užitečné v poradenském procesu i v preventivních programech.

Shrnutí a závěry

Článek referuje o výzkumu možných souvislostí mezi prekonceptami manželství vysokoškolských studentů ve věku 18–20 let a jejich percepcí a hodnocením manželství rodičů. Analyzuje některé formy a aspekty vlivu primární rodiny na člověka, jeho názory, postoje, očekávání ve vztahu k manželství. Rodina jako první činitel socializace předkládá dítěti určitý model, systém sociálních rolí. Důležitá je zejména identifikace s mužskou a ženskou rolí. Zajímavé je srovnání teorií přijímání, zvnitřňování rodu a sociální role muže a ženy — teorie vycházející z biologicko-anatomických rozdílů mezi mužem a ženou (Gadpaille), teorie vycházející z asymetrie rodičovství (Chodorowová) a teorie vztahů k objektu.

V literatuře jsme se setkali se dvěma modely vlivu primární rodiny na manželství dětí. Tomanův sourozenecký model sleduje vliv pozice manželských partnerů mezi sourozenci v jejich primárních rodinách na stabilitu a úspěšnost manželství. Budyho rodičovský model zdůrazňuje identifikaci jedince s rodičem stejného pohlaví, sociální učení této i komplementární manželské role. Platnost tohoto modelu potvrzuje výzkum Šípové ve třech hlavních oblastech: při utváření mužské a ženské role, při volbě partnera a při vytváření rodiny.

Při vytváření představ o manželství hraje důležitou roli také hodnocení manželského soužití rodičů, ze subjektivních i objektivních důvodů může být manželství rodičů ideálním či naopak negativním vzorem.

Vyhodnocení nestandardního strukturovaného dotazníku vyplněného 109 svobodnými vysokoškolskými studenty ve věku 18–20 let přineslo tyto výsledky:

- rodičovský model manželství ovlivňuje obecná očekávání od manželství i prekoncepce vlastního manželství;
- vliv rodičovského modelu při vytváření představ o vlastním manželství je závislý na tom, zda je manželské soužití rodičů vnímané jako vydašené;
- vliv rodičovského modelu na prekoncepce manželství není závislý na pohlaví ani na studijním zaměření;
- očekávání mužů a žen od manželství obecně i od vlastního manželství jsou odlišná;
- prekoncepce manželství studentů univerzit se liší od prekonceptí studentů technických vysokých škol;
- mladí lidé považují některé činnosti za spíše mužské (drobné domácí opravy) a některé spíše za ženské (běžné domácí práce a základní péče o děti);
- prekoncepce vlastního manželství je podobná obecným očekáváním od manželství;
- osoby nespokojené s manželským soužitím rodičů chtějí vytvořit své manželství úplně jinak.

Prokázaný vliv rodičovského modelu na vlastní manželství může mít dalekosáhlé vlivy v těchto manželstvích a může být i zdrojem konfliktů a neurotických problémů. Předcházení těchto problémů pokládáme za důležitý úkol manželských a rodinných poradců.

LITERATURA

- FINKELSTEIN, L.(1987): Toward an Object-Relations Approach in Psychoanalytic Marital Therapy. *J. of Marital a. Family Therapy*, Vol.13, No.3, 287–298.
- FREEMANOVÁ, D.(1992): Manželská krize. Osveta, Martin .
- GJURIČOVÁ, Š.(1992): Gender či rod: užitečný pojem v psychologii? *Čs.psychologie*, roč. 36, č. 1, str. 57–61.
- GRUNEBaum, H.– CHRIST, J., eds.(1976): *Contemporary Marriage: The Structure, Dynamics and Therapy*. Boston, Little Brown and Co.
- HORÁK, K., a kol.(1979): Hovoříme s rodiči o výchově dětí k manželství a rodičovství. SZN, Praha
- KRATOCHVÍL, S.(1992): Manželská terapie. Mach, H. Králové.
- ŠÍPOVÁ, I. (1985): Model manželství rodičů jako ovlivňující faktor vývoje osobnosti a budoucího manželství. *Zprávy VÚPs*, č. 70, Praha.

PRECONCEPTIONS OF A MARRIAGE IN RELATION TO INFLUENCES OF THE FAMILY-OF-ORIGIN

This article reports on an investigation of several correlatives between marriage preconceptions of college students, and the perception and evaluation of their parents' marriages. It analyses several forms and aspects of the family-of-origin influences on a person, his (her) opinions, attitudes

PREKONCEPCE MANŽELSTVÍ VE VZTAHU K VLIVŮM PŮVODNÍ RODINY

and expectations related to marriage. Family, as the first factor of socialization, presents to a child a certain model, which is a system of social roles. The identification with a male and female role is mainly important. There are two models of influence of the family-of-origin on child's marriage. Toman's sibling model concerns how each partner's sibling position influences the stability and success of their marriage. Budy's parental model emphasizes an identification of an individual with a parent of the same gender, and social learning of the marriage roles. Šipová's research proves the validity of this model in three main areas: in male and female role forming, in choosing the partner and in family building.

An evaluation of the parents' matrimonial life plays an important role in perception of a marriage; there are subjective and also objective reasons why the parents' marriage can become a positive or negative model.

The results of a nonstandard and structural questionnaire presented to 109 single college students:

- parental model of a marriage influences both general expectations from marriage and one's own marriage preconception;
- influences of the parental model on making an idea about one's own marriage depends on whether the parents' marriage is perceived to be successful;
- the influence of the parental model on the marriage preconception does not depend either on gender nor on studying orientation;
- there is a difference in the expectations from their own marriage and marriage generally between men and women;
- academic students' marriage preconceptions differ from those of technical students;
- young people consider some activities to be rather masculine (small repairs at home) and others rather feminine (house keeping and taking care of the children)
- preconception of one's own marriage is similar to the general expectations from marriage;
- individuals who are not satisfied with their parents' marriage want to form their own marriage in a completely different way.

The parental model influence on one's own marriage was proved. It can cause conflicts and neurotic behavior as well. Prevention of such problems is considered to be an important task of marital psychologists and counsellors.